

Stanislava Jarolímková

PRAŽSKÁ OKÉNKA 2

NOVÉ PUTOVÁNÍ PRAHOU

Stěhovavá brána, „zlé“ zvony, osudy Preslova pomníku, zapomenutá chodba ke svatovítské bazilice a mnoho dalších zajímavostí z časů dávných i nedávných. Přes 100 ilustrací.

PRAŽSKÁ OKÉNKA 2

NOVÉ PUTOVÁNÍ PRAHOU

Stanislava Jarolímková

PRAŽSKÁ OKÉNKA 2

NOVÉ PUTOVÁNÍ PRAHOU

EUROMEDIA GROUP

Za odborné rady děkuji Bc. MILOSLAVU ČECHOVI, akreditovanému průvodci Prahou, Mgr. ANDREE HOLASOVÉ z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Praze, MUDr. ŠÁRCE RUMILAROVÉ a historikovi PhDr. VLADIMÍRU JAKUBOVI MRVÍKOVÍ, Ph.D.

Za vstřícnost děkuji také Ing. Petru Kotalíkovi, vedoucímu Správy památkových objektů, který zajistil, aby byly osazeny tabulky s čp. a čo. na zvonici u malostranského kostela sv. Mikuláše, které na této obecní budově mnoho let chyběly.

Stanislava Jarolímková
PRAŽSKÁ OKÉNKA 2

Copyright text © Stanislava Jarolímková, 2024
Copyright photos © Miloslav Čech, 2024
Copyright illustrations © Jiří Filípek, 2024
All rights reserved

ISBN 978-80-242-9929-7

Úvod

Tato moje devátá pragensie nabízí – stejně jako její osmá předchůdkyně – některé vybrané texty vycházející od počátku roku 2021 jednou týdně na portálu „Praha křížem krážem“ v rubrice „Pražské okénko Stanislavy Jarolímkové“, kterou pro mne založila copywriterka paní Kristýna Maková.

Pro knihu jsem některé kapitoly rozšířila a přidala jsem mnoho nových témat, v nichž se opět snažím nabízet pokud možno méně známé informace o významných událostech, budovách a osobnostech nebo připomínám dnes již neznámé firmy, stavby či změny, které stojí za pozornost.

Tentokráte se dozvíte například historii patentky, jak a čím začala německá okupace v Praze, co byl akcíz, kdy a proč na Pražském hradě pracovali inspektoři a hejtmani, kde se nacházelo piano nobile, kde byl k vidění nejuzenější uzenáč, kam odvedl profesor R. Jedlička tesaře, který spolkl hřeb, kde byste hledali v Praze kapli sv. Eligia, jakou funkci mívala svíčka zvaná třínožka, kdy a kde se konaly pštrosí závody, kde bývala via longa, kde se nacházely sluneční lázně známé ze seriálu Hříšní lidé města pražského, že na Pankráci zemřel K. H. Frank udušením (stejně jako Milada Horáková) a čím lákal park na horní ploše jedné části novoměstských hradeb.

Text doprovází přes sto kreseb a barevných fotografií.

*Hezké počtení vám přeje
Stanislava Jarolímková*

*Knihu věnuji památce spisovatele a knihovníka,
profesora FRANTIŠKA RUTHA (†1926),
autora trojdílné Kroniky královské Prahy,
a jeho vnuka B. Z. (†2019),
který mi o něm s láskou vyprávěl.*

1 • Jak začínala pražská zoo

V Evropě vznikaly zoologické zahrady od poloviny 18. století: první otevřela brány roku 1752 ve vídeňském Schönbrunnu, roku 1775 vyrostla další v madridském Královském parku a v 19. století se již nacházely prakticky ve všech větších městech Evropy i Ameriky. Praha ovšem tuto podívanou nabídla svým obyvatelům a návštěvníkům teprve 28. září 1931.

Pro zajímavost dodám, že nejstarší dosud existující Tiergarten (zoo) světa založil u vídeňského Schönbrunnu 31. 7. 1752 císař František Štěpán Lotrinský – manžel Marie Terezie, a u nás přivítala první návštěvníky nejstarší zoo v Liberci 6. 8. 1904.

VŠE „VYŘEŠIL“ VLASTENECKÝ MECENÁŠ

V 19. století se Češi spíše zajímali o zlepšení svého života v rámci habsburské monarchie, a zoologická zahrada byla na okraji jejich zájmu. Koncem 19. století se občas začalo hovořit o zoo-koutcích, které měly vzniknout například v Jelením příkopě, v Bubenči, na Letné, ve Stromovce, v Kinského zahradě, na Nebozízkou či na Štvanici. Každá lokalita však měla své odpůrce.

Roku 1922 ukončil dosavadní tápání velkostatkář **Alois Svoboda** (*1852–†1929), který věnoval republice (kromě Trojského zámku) velké pozemky v Troji (v té době již součástí Prahy). Měl ovšem jednu podmínku: že čtyřiadacet hektarů poslouží pro zoologickou zahradu.

MALÝ ZÁZRAK V HOSPODÁŘSKÉ KRIZI

Bohužel i tehdy se táhly debaty, zda je darovaný pozemek vhodný, a navíc stát i město odmítaly podporovat zahradu z veřejných peněz. Nezbylo než roku 1926 založit „Hospodářské, nákupní a stavební družstvo Zoologická zahrada v Praze“, jehož čestným předsedou byl až do roku 1932 profesor Jiří Janda (*1865–†1938). Tento ornitolog a středoškolský profesor se zabýval založením takovéto pražské zahrady již od svých devatenácti let a seznámil se

proto s oněmi zvířecími „útulky“ v řadě evropských měst. Družstvo nejprve vydalo informační brožuru a objednalo plastický sádrový model budoucí zoo, který byl postupně vystaven na Staroměstské radnici, na Výstavišti a nakonec v Trojském zámku. Model zachycoval i (nerealizovanou) benzinovou dráhu, která měla vozit návštěvníky po vymezené trase.

Finanční zajištění výstavby zahrady komplikovala tehdejší hospodářská krize, takže očekávané větší příspěvky na stavbu neposkytly ani banky či průmyslové podniky. Podle reálného odhadu bylo na vlastní výstavbu zapotřebí 10–12 milionů korun, a dalšího půl milionu na každoroční provoz. Město Praha však nadále odmítalo přispívat, a stát i Země Česká věnovaly dohromady pouze jeden milion.

Lze tedy skutečně považovat za malý zázrak, že se navzdory těmto těžkým podmínkám podařilo dne 28. září 1931 pražskou zoo otevřít pro veřejnost.

*Reklamní motocykl,
za nímž se Pražané ohlíželi.*

ZAČÍNALO SE NA DOLNÍ TŘETINĚ POZEMKU

Zpočátku čekalo na návštěvníky pouze osm hektarů v dolní části zahrady, zatímco v horní části byl nadále svah porostlý třešňovým sadem a – jak píše R. Anděrová – jeho severovýchodní strana sloužila jako „jakási karanténa a zároveň jako sklady a provizorní kancelář“. Naštěstí byl tehdy již hotov vodovod napojený na dvě studny a v nejvyšším místě zahrady stála velkokapacitní nádrž.

Onoho roku 1931 čekal na návštěvníky **vličinec** vylámaný do skály, jenž se stal domovem prvního zvířete – vlčice Lotty provázené dvěma samci, a **Šárčin pavilon**, nazvaný podle lvice Šárky, s níž tu pobíhali další lvi a tygři. Na podzim roku 1935 se šelmy přestěhovaly do nového lvince, jelikož ten původní byl dřevěný, malý a nebezpečný.

Nabízela se tu i voliéra s pozadím tvořeným skalním masivem, která se stala zřejmě největší stavbou tohoto druhu v Evropě. Na délku

totiž měřila 26 m, na výšku 14 m a do hloubky 16 m. Prvními opeřenci tu byli orli čtyř druhů – skalní, mořský, královský a křiklavý, dále sup bělohlavý a káně lesní.

V otevřených prostorách si mohli návštěvníci také prohlédnout v teplé části roku vodní a bažinné ptáky – pelikány, čápy, plameňáky, labutě či jeřáby, kteří měli pochopitelně zastřižené letky; na zimu se tito opeřenci stěhovali do interiérů. Byly tu i výběhy pro kopytníky včetně srnečka Ríši, který se sem přistěhoval ze soukromé zahrady manželů Jandových, kde žil ještě před založením zoo. K vidění byli také mj. bizoni či zubři a roku 1932 se ve své ohradě představili dva koně Převalského – Ali a Minka.

Postupně přibývaly další prostory, z nichž největším byl pavilon určený pro slony, hrochy, hrošíky a nosorožce, které mohli lidé sledovat zvenku i v interiéru. Jako první se tu zabydlel 17. července 1933 indický slon jménem Baby.

Krátce po otevření zoo přišla na svět první vlčata a v roce 1933 se narodila dvě tygřata a hříbě koně Převalského – „holčička“ Heluš. Roku 1934 daroval zahradě Vlasta Burian první dva lachtany Hýtu a Batula, což od 7. 5. 2011 připomíná bronzová pamětní deska instalovaná u jejich „domova“.

Událostí roku 1937 se stal odchov mláďete kondora amerického, který byl považován za úspěch světového významu.

NĚMECKÁ OKUPACE A CIRKUSOVÁ PŘEDSTAVENÍ

V tomto období samozřejmě platilo, že v zoo nejenže nesměly pracovat osoby neárijského původu, ale zahrada měla zakázány i nákupy zvířat od takto ocejchovaných prodejců. Návštěvnost sice poklesla na úroveň poloviny 30. let, ale ročně prošlo vstupní branou 300 až 420 tisíc lidí. Aby nebylo nutno „drasticky snižovat stavy zvířat, a to ani těch náročnějších“, pěstovali zaměstnanci pro část chovanců krmivo

Nejslavnějším okupačním přírůstkem se stala medvědice Iluna zvaná Sněhová vločka.

v horní části pozemku zahrady, a maso dováželi především z venkovských jatek, kde bylo lacinější. Dokonce přibýlo asi tisíc nových exemplářů.

V této době si zoo přivydělávala tím, že pořádala v plátěném stanu **cirkusová představení**. První z nich se konalo již roku 1938, od dubna 1939 lákala návštěvníky o nedělích, a ve všední dny bylo šapitó k dispozici za podmínky, že do zahrady zavítal dostatečný počet návštěvníků. Koncem roku 1940 se vedení zoo rozhodlo pro nákup dřevěného stanu. Cirkusová představení se v Troji konala až do roku 1951; poté sloužil dřevěný stan řadu let především jako zvířecí karanténa.

2 • Příběh karlínského Varieté

*Málokdo by čekal, že u počátků tohoto dodnes slavného divadla měl hlavní slovo vyučený soustružník a později pražský obchodník s obilím. Jmenoval se Eduard Tichý (*1822–†1891), a jelikož jeho otec byl hostinský, klouček strávil dětství buď ve výčepu, nebo na ulici. Po vyučení dal přednost výčepu, který se stal jeho doménou poté, co otec roku 1844 zemřel. Kromě hostince si zřídil kavárnu v Karlově ulici v domě U Mouřenína čp. 152/19.*

THÉÂTRE VARIÉTÉ PŘIŠLO NA ČTVRT MILIONU ZLATÝCH

Rodinné vztahy Eduarda Tichého byly dosti komplikované, neboť měl tři nemanželské syny, a aby uživil je i sebe, začal půjčovat peníze na vysoký úrok a pustil se do karetních přeborů. Díky těmto aktivitám na tom byl po čase finančně tak dobře, že se rozhodl požádat o pas, aby trochu procestoval Evropu. Navštívil Paříž, Londýn, Brusel i Budapešť, a díky tomu objevil zajímavou novinku: měla podobu neobvyklého divadla, v němž „akrobat vytváří odvážné přemety, (...) nebo baletka nadnáší sukničku“. Sám nebyl náročným divákem, a proto se rozhodl zřídit něco podobného i v Praze, kde vždy mívaly různé kočovné společnosti úspěch.

Našel si vhodný pozemek o rozloze 3 800 m² v předměstském Karlíně (připojeném k Praze roku 1922) mezi dnešním Masarykovým nádražím a železničním viaduktem, kde hodlal vystavět budovy, k nimž měly patřit i stáje pro čtyřnohé účinkující. Důležité bylo, že sem jezdila pražská koňka. (První tramvajovou elektrickou trať zprovoznili F. Křížík v této dnešní části Prahy teprve 19. března 1896.)

Eduard Tichý získal povolení ke stavbě sice až 12. srpna 1880, ale Národní listy mohly již 7. května následujícího roku přinést zprávu o budoucí nové atrakci, slibující již svým názvem rozmanitý program. Při kolaudaci zakázala komise vytápění kamny umístěnými pod jevištěm a nařídila instalovat čtvero kamen do přízemí, jenže E. Tichý zvolil vytápění teplým vzduchem. Pár připomínek měl i velitel dobrovolných hasičů, který požadoval vodní nádrže s obsahem asi 13 hl vody, hadici o délce 60 metrů a dva hákové žebříky. Když bylo vše v pořádku, mohlo divadlo při oficiálním otevření 27. srpna 1881 uvítat první diváky.

Ty čekalo hlediště s více než tisícovkou míst k sezení, restaurační sál s kuchyní a spižírnu, herny pro milovníky karet, strážnice či „nemocniční světnice“ pro zraněné artistry či nevolností postižené diváky. Pro koně byla zbudována kromě stájí jezdecká chodba vedoucí do manéže. V prvním patře byl zkušební sál, malírna, seník, a byt s příslušenstvím pro pana majitele a restaurátéra v jedné osobě.

Lidé sledovali cirkusová a varietní představení nejprve ze židlí u stolků, zatímco klasická divadelní sedadla využívali teprve od roku 1932. E. Tichý si byl vědom toho, že své divadlo musí stále vylepšovat, takže 31. ledna 1897 je zavřel, a po sedmi měsících diváky znovu přivítal; to již byly na přání druhé kolaudační komise kulisy „namalovány na plátno impregnované proti ohni“. Podle historika a v letech 1934 až 1938 ředitele Muzea hl. m. Prahy Antonína Novotného (*1891 až †1978) došlo ovšem ještě **k jedné změně**: o povolení znovuotevření divadla už nežádal otec Tichý, „nýbrž jeho synové Karel, Rudolf a Eduard ml.“.

Do hlediště, které nyní pojalo 1500 osob, vstoupili tentokráte první diváci 4. září 1897 a podle pamětníků je oslňovalo „zlato, stříbro, všehochuť barev, různost materiálů, zrcadla, sochy a malby“.

MR. HOUDINI A EKVILIBRISTÉ

Denně čekalo diváky deset až dvanáct čísel, která se měnila v sezoně od září do dubna dvakrát za měsíc.

Snad nejčastěji zde předváděli své umění zaměstnanci různých cirkusů, jejichž jména nám dnes již nic neříkají. Samozřejmě byly i koňácké podívané či předvádění bicepsů neboli musklišpílů. (Der Muskel značí sval, das Spiel značí hra; volně přeloženo „hra svalů“.) Svými musklišpílly bavily obecnost i ženy-silačky. Například 15. ledna 1886 si jedna na scéně pohazovala 4 q vážícím závažím a další nosila dospělé muže v náručí. Mužští siláci se samozřejmě nedali zahanbit a zdvihali koně, jako by šlo o jehňátka.

Od 31. srpna 1901 vystupoval v pražském Variété maďarsko-americký kouzelník a kaskadér Ehrich Weiss, jenž si roku 1913 zvolil pseudonym Mr. Harry Houdini (*1874–†1926) podle známého francouzského iluzionisty Jeana Eugène Roberta-Houdina (*1805–†1871). Ehrich Weiss již v dětství ohromoval své sourozence tím, že dokázal „otevřít“ pečlivě zamčenou skříň, do které matka schovávala napečené sušenky. Vyučil se zámečníkem, díky tomu poznal taje zámků a „poutacích řetězů“ a byl schopen dostat se i ze zabeďněného sudu. (Jeden z jeho nikdy neodtajněných triků spočíval v tom, že spolykal mnoho šicích jehel, které po chvíli vytáhl z úst navlečené na společnou nit. Ovšem nevím, zda i toto číslo předváděl na karlínském předměstí.) Údajně zde vystupoval i mladičky Charlie Chaplin a Stan Laurel.

Dech brali divákům **ekvilibristé** (lidé schopní udržet i za nepříznivé situace rovnováhu). Například asi padesátiletý Švýcar Charles Adrien Wettach, vyučený hodinář, ve Variété překvapoval diváky od ledna roku 1932 již svým oblečením. Na pódium se přišoural v kostkovaném kabátě, který na něm podivně visel, v plandavých kalhotách, v ploutvovitých botách a s tyroláčkem na hlavě. Procházel se po jevišti s obrovským kufrem, z něž později vyndal maličké housličky, na nichž bravurně zahrál mj. část předehry Rossiniho Viléma Tella a poté si připravil podivné místo k odpočinku. Ze zákulisí vytáhl stůl, na který naskládal do „komínku“ asi dvanáct židlí, po nichž mrštně vyšplhal, usedl na nejvyšší z nich, zapálil si doutník a pročítal noviny. Při čtení si jakoby nevšiml, že se jeho „židlový komínek“ začíná kymáčet, a to

nejprve pomalu, pak ovšem čím dál rychleji. Než však došlo k jeho zborcení, Wettach provedl dvojnásobné salto mortale, a klaněl se živ a zdrav z jeviště aplaudujícímu publiku.

OD KONTORSIONISTŮ AŽ K ZÁPASŮM NEKAZÍCÍM DOBŘÝ MRAV

Umělci zvaní **kontorsionisté** dokážou „splétat údy do nejnemožnějšího uzlu, prostrčit hlavu mezi okončetinami kdekoliv, jako by žádná kostra nedržela těla ve vzpřímené poloze“; ženy vynikající v tomto oboru mívaly většinou přívlastek „hadí“. V Karlíně však s touto dovedností vystupovali muži. Jeden z nich – Mr. Sarina – na sebe navlékal „kostýmní šerednost krokodýla“, od října 1890 kroutil své tělo, jako to činí had, a od září 1919 si v ještěřím oblečku nadzvedával hlavu svými chodidly.

Při vystoupeních kouzelníka a vyvolávače duchů Bruno Schencka tančila někdy bezhlavá kostra, pohybovala se tu ruka kostlivce se sekerou, a na kostech nohou poskakovaly pánevní kosti bez hrudního koše. Diváci samozřejmě nesledovali zázrak, ale to, čemu dnes říkáme černé divadlo.

Diváky lákala samozřejmě také **jízda smrti** tří odvážlivců na kolech a motocyklech, která se od prosince 1907 odehrávala v jakémsi **trychtýři** tvořeném červeně natřenými laťkami, do nějž diváci viděli. Od září 1909 byla hitem **velká drátěná koule**, v níž se na kolech a motocyklech proháněli muž a žena, kteří chvílemi jezdili hlavou dolů.

Samozřejmě, že karlínská scéna neodmítala **zázračné střelce**, ale jejich produkce zredukovala policie. Mohli prostřelovat kartu, kterou držela v ruce střelcova manželka, ale nesměli odstřelovat 5 cm vysokou zátku z její hlavy. Vilém Tell prý si to mohl dovolit, ale zde by toto nebezpečné číslo zbytečně znervózňovalo zejména dámy v hledišti.

Pánové se v karlínském Variété pochopitelně těšili na **tanečnice**. Vystupovala jich tu celá řada, ale počátkem 20. století – v říjnu 1905 – se šestkrát předvedla sebevědomá Španělka seňora Otéro. Jelikož inkasovala nejvyšší honoráře, muselo divadlo na její představení zvýšit vstupné. Od listopadu téhož roku zase ženy mohly oči nechat na šatech baletky Loie Fullerové s „neviditelnými“ záhyby, jež při tanci do-

Baletka Fullerová a alespoň jedna variace jejích proměnlivých šatů.

stávaly různou podobu, zvýrazňovanou navíc díky šikovým osvětlovačům.

Disciplína s neobvyklým názvem „zápasy za pásy“ dostala jméno podle toho, že soupeři se opásali pásy, opatřenými v místě boků zápasníka silným koženým poutkem, za něž se navzájem uchopili a snažili se pomocí nich povalit toho druhého.

Novinkou se stávaly řeckořímské zápasy, s nimiž vystupoval **Gustav Frištenský** (*1879–†1957). Eduard Tichý jr. požádal i o povolení pořádat zápasy žen (obvyklé v řadě

rakousko-uherských měst), takže od října 1907 vystupovaly dámy i v Karlíně. Podle policie jejich souboje nenarušovaly „dobrý mrav“.

HENDIKEPOVANÍ UMĚLCI A CVIČENÁ ZVÍŘATA

Na scéně Variété se objevovali i **lidé tělesně postižení**, jimž – jak zdůrazňoval Eduard Tichý jr. – dával práci a peníze na živobytí.

Jeden z cirkusových umělců, který **přišel** při železničním neštěstí **o nohu**, předváděl veletoce na hrazdě, a jeho vystoupení obdivovali i vysportovaní členové tělovýchovných spolků. Od ledna 1902 v Karlíně vystupoval **bezruký** Heřman Unthan, který pomocí prstů u nohou dokázal psát jak písátkem, tak na psacím stroji, hrál na housle, střílel a dokázal řídit koňské spřežení. O něco později zde překvapoval elegantní a pohledný, podobně postižený Mr. Elroy, který navíc řídil nohama auto.

Samozřejmě v programu nechyběli ani **liliputáni**. Roku 1885 se představil třicetiletý tým liliputánských mužů a žen, z nichž nejmenší měřil 88 cm, zatímco nejvyšší obryně dorostla do výšky 117 cm. Bydleli v hotelu U Modré hvězdy (naproti dnešní Prašné bráně), kde bývali ubytováni zámožní návštěvníci Prahy, takže se dalo

očekávat, že přijdou třeba i s přáteli na některé jejich představení. Součástí reklamy byl i zinscenovaný svatební průvod malých landaurů (čtyřsedadlových kočárů se dvěma páry sedadel a sklápěcí střechou) tažených shetlandskými poníky. V nich seděli liliputáni oblečení do fraků s cylindry na hlavách a dívky představující družičky, a na závěru čtyřspřeží, které táhlo pozlacenou karosu (kočár firmy založené roku 1896 ve Vysokém Mýtě). V ní sedící nevěsta s bílou parukou „kynula vějířem, družičky mávaly krajkovým šátečkem a pánové smečkali ob chvilí nažehlenou rouru cylindru“. Samozřejmě nechyběli liliputánští kočí ani lokajové, a před nevěstíným kočárem běželi liliputánští lauffři (běžci hlásající, že v povoze jedou významné osoby). Osazenstvo pozlaceného vozu střežili po stranách jdoucí vojáci zvaní hajduci. Tento reklamní průvod se pohyboval pomalu od zmíněného hotelu dnešními ulicemi Na Příkopě, 28. října a Národní až ke křižovatce se Spálenou.

Co se **cvičených zvířat** týče, v letech 1888–1892 se zde předváděli **opeřenci** jak původu domácího, tak exoti. Uměli přiletět na zavolání, opatrně vyjmuli zobákem cvičiteli ze rtů vyčnívající sousto či vozili jeden druhého v kočárku. Ovšem přibývaly i scénky náročnější. Například byl na jeviště přinesen malý domek, v němž ptáci usedali ke stolu a po chvíli uléhali na lůžka, a tato idylka skončila v okamžiku, kdy domeček „vzplanul“: tehdy „duchapřítomný“ kakadu vyházal okénkem všechno vnitřní vybavení. Velký aplaus si vysloužili papoušci saských manželů, kteří jezdili na kole po napnutém laně.

Od roku 1896 až do počátku 20. století ohromovali karlínské diváky **lvi** a od března 1912 zde manželé Kreiserovi hostovali se svou smečkou lvů a **ledních medvědů**, kdy jejich zvířata předváděla stavbu pyramid či chodila po kladině.

Z dalších zvířat se ještě zmíníme o **klokanovi**, který ve Variété plnil kasu od ledna 1894 a zápolil zřejmě s cvičitelem výhradně předníma nohama (zadními končetinami totiž dokáže rozdávat rány „schopné přivodit okamžitý knockout“).

• • •

Rodina Tichých prodala Variété roku 1920, v dalších letech se tu střídaly soubory, po roce 1948 patřila scéna Čs. státnímu filmu, o dva roky později se stala jejím majitelem Praha, kterou o čtyři roky později vystřídal stát a od roku 1961 pražský magistrát. Tehdy se začal pro tuto první operetní a muzikálovou scénu používat dnešní název Hudební divadlo v Karlíně.

3 • Herečka, která jako jedna z mála nesložila slib českých divadelníků Říši

Anna Sedláčková, kterou otec – herec Národního divadla – oslovoval Ježečku, šla od úspěchu k úspěchu, mezi pražskými diváky si rychle získávala sympatie, a proto jí začali říkat „naše Andula“. Ovšem smeknout klobouk si zaslouží především za svoji statečnost během německé okupace.

URČOVALA MÓDU, DVAKRÁT SE PROVDALA A PŘIVEDLA NA SVĚT DCERKU

Andula (*1887–†1967) si lásku diváků získala díky tomu, že hrála bez patosu, zcela přirozeně. Tleskali jí diváci v divadle Národním, Stavovském i Vinohradském, a krátce působila v Divadle Vlasty Buriana, s nímž si však nekápla do noty. Roku 1927 obsadila v anketě popularity hned za králem komiků druhé místo (na 3. místě byla slavná závodnice Eliška Junková), jezdila s oblibou ve velkých autech (nejprve v oldsmobilu i kabrioletu značky Nash, později v citroënu) a měla vlastního řidiče i služebnictvo. Mohla si dovolit nosit jako první pařížské modely a překvapila účesem zvaným bubikopf, což bylo v podstatě mikádo.

Vlastnila vilu v Černošicích i letní byt v Lázních Kynžvart, lyžovala v mondénním švýcarském Sv. Mořici, a šila v salonech Podolské a Rosenbauma, protože když hostovala na různých scénách, musela si garderobu pořizovat ze svého.

Poprvé se vdala tajně za **pražského architekta Maxe Urbana** (*1882–†1959), o pět let staršího fešáka s knírkem ze zámožné rodiny, jenž bydlel na „dobré“ adrese ve Vodičkově ulici čp. 708/35 (foto 1) s matkou, která však nebyla snachou „od divadla“ nadšena. Svatba se konala 23. února roku 1911 v devět hodin dopoledne na Staroměstské radnici, Andula otěhotněla a zdálo se, že její život nemá chybu; bohužel o ještě nenarozené dítětko přišla.

Andula Sedláčková.

Stres ze ztráty dítěte zaháněla především prací. V září roku 1912 založila s manželem filmovou společnost ASUM (někde se uvádí ASUM-film; zkratka byla sestavena z prvních písmen jejich jmen a příjmení). Zpočátku se natáčelo na terase zmíněného domu ve Vodičkově ulici Anduliny tchyně, jejíž byl i nábytek využíván pro filmové interiéry. Později si ASUM zařídila malý ateliér s prosklenou střechou na Václavském náměstí v podkroví domu čp. 840/5 (v němž Max projektoval ve 30. letech 20. století např. areál s vilovou kolonií na Barrandově, tamní vyhlídkovou terasu s kavárnou a restaurací a slavné filmové ateliéry). Většinu němých filmů režíroval a točil Max v pražských ulicích a parcích, Andula v nich hrála především s otcem a bratrem Jaroslavem a občas s některým kolegou z Národního divadla; šlo např. o *Idylu ze staré Prahy* či *Andula žárlí*. Bohužel poté, co Max musel roku 1914 narukovat, se velká část filmového materiálu ztratila. Andula si zahrála v jediném zvukovém filmu amerického Paramountu, a to v české mutaci *Tajemství lékařovo* z roku 1930 a poté už s filmováním skončila.

V roce 1921 se s manželem rozvedla, a v téže roce se provdala za advokáta JUDr. Josefa Kašpara, o sedmnáct let staršího ředitele právního oddělení Pražské železářské společnosti. (V roce 1937 odešel do důchodu ne vlastní vinou téměř zruinován.) Věděl, že jeho manželka má mnoho citelů; např. o jejím románu s Hugo Haasem (*1901–†1968) štěbetali i pražští vrabci. Nikdy však prý nedal najevo, že je tím znepokojen či zklamán.

Marcella Sedláčková.

Během druhého manželství se Andula konečně stala ve svých devětatřiceti letech 6. března 1926 **maminkou dcerky Marcelly** (*1926–†1969). V rodném listě mělo děvčátko příjmení Kašparová, ale jejím biologickým otcem byl zřejmě profesor na ČVUT a později poslanec Národního shromáždění František Xaver Hodáč (*1883–†1943), otec Nataši Gollové (*1912–†1988). Marcella se o své nevlastní, o čtrnáct let starší sestře dozvěděla až v dospělosti.

DAS NEBOLI DIVADLO ANDULY SEDLÁČKOVÉ

Herečka je založila především pro svoji milovanou dcerku, aby si v něm mohla zahrát; zároveň se tím chtěla zbavit klepů a divadelních intrik*, protože jí mnohé herečky záviděly oblibu publika a výjimečně vysoké honoráře.

*Na intrikách v divadlech měla však i Andula svůj podíl, což dokazovala svými demonstrativními přestupy z divadla do divadla. Když prý například Národní divadlo obsadilo v *Cyranovi z Bergeracu* místo ní do role Evu Vrchlickou, dceru Jaroslava Vrchlického, bouchla dveřmi a odešla do Vinohradského divadla.

DAS přivítalo první diváky 15. září 1939 v bývalém koncertním sálku pražského Mozarteu v Jungmannově ulici čp. 748/30, který jí pronajal hudební vydavatel Mojmir Urbánek poté, co z něj odešlo D34 (Divadlo E. F. Buriana) Na Poříčí.

Marcella byla pohledná, štíhlá, vždy elegantní, ale podle představitele milovníků a gentlemanů Raoula Schránila (*1910–†1998) neměla „ani talent, ani šarm“. Debutovala v únoru roku 1939 jako třináctiletá v Divadle na Slupi, kde tehdy hostovala její matka, a od 15. září téhož roku hrála na matčině scéně. Nastudovala v první sezoně sice patnáct rolí, ale diváky nenadchla.

Poté co K. H. Frank vyhlásil kvůli atentátu na Heydricha 28. května 1942 výjimečný stav, byla všechna divadla v Protektorátu uzavřena a 24. června se konal v Národním divadle slib kulturních pracovníků

Říši. Přišlo jich tam a hajlovalo 1 800, což historici vysvětlují tím, že tehdy „hercům šlo nejen o holou existenci, ale i o rodiny. Zejména při této akci je totiž Němci detailně filmovali, takže jakýkoli náznak odporu by byl okamžitě zdokumentovaný“. Andula Sedláčková však mezi hajlujícími kolegy jako jedna z mála hereček a herců nebyla.

Dne 3. července téhož roku uspořádala protektorátní vláda na Václavském náměstí manifestaci Slib českého národa, jíž se zúčastnilo asi 200 000 osob a na níž byl výjimečný stav ukončen. O den později mohla divadla v Protektorátu začít hrát – ovšem s výjimkou DASu, což bylo pro Andulu dvojnásob těžké, neboť jí zemřel v září 1942 manžel J. Kašpar a ona musela sama živit sebe a dcerku.

Při jednání s protektorátními úřady musela udělat některé ústupky (mj. propustila většinu souboru), a teprve poté Úřad říšského protektora povolil od 1. listopadu 1943 jejímu divadlu znovu hrát. Bohužel 1. září 1944 skončilo jako všechny ostatní české scény.

ANDULA „KOLABORANTKOU“ A MARCELLA SPOLUPRACOVNICÍ STB

Po 2. světové válce mohlo DAS začít znovu hrát, ale Andula ani Marcella se na scéně neobjevily: nahradili je nadšení ctitelé nového režimu. Podle teatrologa Vladimíra Justa (*1946) tehdejší tisk označoval Andulu za kolaborantku, takže si mohla zahrát občas už jen na některých scénách, které však měly do Národního divadla velmi daleko.

Marcella hledala uplatnění ještě hůře než matka, takže mj. jezdila po republice s Pražským estrádním souborem. Bohužel v noci z 1. na 2. září 1949 byla zatčena a ve vězení skončila i Andula; obě byly podezírány z údajných styků s kolaboranty a se členy Vlajky*.

*Vlajka byla v tomto případě hnutím inspirovaným hlavně Mussoliniho fašismem, které zahájilo svoji činnost roku 1930, během Protektorátu hlásalo antisemitismus a jeho členové patřili k předním kolaborantům. (Proto byl pětadvacetiletý předseda hnutí Jan Rys-Rozsévač roku 1946 popraven.) Když byla Vlajka roku 1943 rozpuštěna, část jejích členů iniciovala založení Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (kapitola 52).

Jelikož se nepodařilo získat důkazy pro zmíněné obvinění, vyšetřování skončilo.

Andula sice byla propuštěna z vězení 28. října téhož roku, ale její **dcera** byla 1. června roku 1950 **odsouzena na 12 let ztráty svobody** za údajnou pomoc k útěku za hranice. (Ve skutečnosti šlo o akci připravenou StB.) Na svobodu se dostala teprve 8. září 1953 na základě amnestie při nástupu prezidenta A. Zápotockého, který jí – když mu přišla osobně poděkovat za udělení milosti – předal **jako náhradu za tři ztracené roky malý rozhlasový přijímač**. (O propuštění Marcelly prý prezidenta požádala počátkem roku 1953 řada herců a režisérů, mj. Zdeněk Štěpánek a Hana Kvapilová.)

Bohužel tři roky po propuštění podepsala třicetiletá Marcella spolupráci se Státní bezpečností jako tajný spolupracovník s krycím jménem Marcela; její matka, která už nehrála, o tom zřejmě neměla tušení.

Andula obdržela roku 1967 titul zasloužilé umělkyně a malou penzi, ale dlouho si ji neužívala. O několik týdnů později osmdesátiletou bývalou divadelní hvězdu srazil motocyklista ve chvíli, kdy přecházela ulici u Stavovského divadla. Utrpěla řadu závažných zranění, jimž v nemocnici po necelém měsíci, 24. listopadu 1967, podlehla.

Po Andulině smrti její milovaná dcera, která se dosud živila jako konferenciérka, vystupovala v estrádách či dětských představeních, pracovala v Československém filmovém studiu a hrála v mimopražských divadlech, požádala o místo v Národním divadle. Od 1. ledna 1968 účinkovala v tamním pomocném uměleckém souboru činohry, občas se také objevila v menších rolích ve filmu a později v televizi.

Marcella v roce 1968 emigrovala se svým přítelem Soběslavem Sejkem do Švýcarska, ale brzy se vrátili do Československa, a ona se dne 12. dubna 1969 ve svém pražském bytě otráвила svítiplynem. Matka i dcera jsou pohřbeny v hrobě dědečka Aloise Sedláčka (č. 33 v sektoru 10-B) na Vyšehradském hřbitově – což není synonymum Slavína (viz kap. 31).

4 • Polozapomenuté pražské firmy

Bude to trochu posmutnělé povídání o zakladatelích úspěšných podniků, které jim noví vládcí po druhé světové válce zabavili, a je samotné označili za vykořisťovatele. Jen málokterí dostali firmy zpět. Většinou se jich „ujal“ stát, což čím dále, tím více znamenalo zhoršení kvality zboží i služeb.

JINDŘICH VANĚK A JEHO SLAVNÉ SEMENÁŘSTVÍ

Tento český podnikatel, člen plodinové burzy a Akademie zemědělských věd (*1869–†1948) založil roku 1899 firmu, jež se stala největším semenářským velkoobchodem v Rakousko-Uhersku. Nejprve se usadil ve dvoraně domu U Zlaté husy čp. 839/7 na Václavském náměstí a roku 1910 si nechal postavit dům na Bubenském nábřeží čp. 861/9, do jehož skladiště bylo možno uložit přes 200 vagonů zboží. Nazval ho podle svého slovinského rodiště Maribor, ale lidé mu říkali U Vaňků či Vaňkův dům. Jeho majitel vydával v letech 1906 až 1931 časopis *Vaňkův zahradní rádce*, psal odborné články do katalogů svého zboží, zabýval se vývojem zahradnického nářadí apod. Na památku jedné ze svých čtyř dcer – Jindry, která zemřela roku 1934 ve svých šestadvaceti letech na otravu krve – vypěstoval **novou modrou odrůdu macešky** nazvanou Jindra Vaňková.

Když byla po únoru roku 1948 **jeho firma znárodněna** a rodina přišla o podstatnou část podnikatelského i rodinného majetku, **spáchal** dne 15. března **sebevraždu**.

Místo posledního odpočinku Jindřicha Vaňka najdeme na Vyšehradském hřbitově (15-73; foto 2), ale číslo hrobu na hrobce chybí a Vaňkovu reliéfní podobu kdosi ukradl. (Tomu, kdo by chtěl jeho hrob navštívit, poslouží pro orientaci plastika ženy se symboly sklizně a hrob finančníka Jaroslava Preisse 6H-113, který je ve stejné řadě, ob jedno místo napravo.)

Roku 1992 byla Vaňkům vrácena část původního obytného domu a prodejny (bez výrobního závodu) a cílevědomá pravnučka Jindřicha Vaňka obnovila na Bubenském nábřeží novou úspěšnou firmu (foto 3).

DESTILOVANÁ SODOVÁ VODA FERDINANDA ZÁTKY

Zásobování kvalitní pitnou vodou bylo v Praze odjakživa velmi špatné, protože vodárny dlouho odebíraly nečištěnou vltavskou vodu. Proto bylo jistě záslužným krokem, když jihočeský podnikatel Zátka (*1845–†1901), majitel českobudějovického cukrovaru a pekárny, nabídl Pražanům „lahůdku“ zvanou sodová voda.

Nevymyslel supernovinku, neboť voda nasycená oxidem uhličitým byla známa již od konce 16. století, ovšem první přístroje na syčení vody byly nedokonalé. Teprve F. Zátka založil roku 1879 na pozemku u zděděného velkého domu v dnešní karlínské Sokolovské ulici (kde od roku 1877 již provozoval pekárnu) **jednu z prvních sodovkáren ve střední Evropě.**

Když F. Zátka zemřel, převzal podnik jeho mladší bratr Vlastimil (*1851–†1907), ovšem jeho sodovkárna používala oxid uhličitý vlastní provenience. Zájem o tuto novinku byl obrovský, takže se nový majitel stal největším výrobcem tohoto nápoje v Rakousko-Uhersku a později rozšířil sortiment o šumivé víno, francouzskou hořčici a kávové náhražky. Za zmínku stojí, že právě podle tohoto muže se prý uzávěrům lahví začalo říkat zátky!

Jako třetí rozvíjel firmu od roku 1907 další mladší bratr, Dobroslav (*1859–†1946), a to v roli ředitele pražské sodovkárny a navíc i těstárny v Březí. Tehdy už byla firma majetkem společnosti s ručením omezeným, a přestěhovala výrobu roku 1922 do moderního závodu na sodovky a hořčici v holešovické Přívozní ulici.

Za 2. světové války zabrali majetek rodiny Němci a po krátkém mezičase udělal totéž československý stát, ale sodovka se tu vyráběla do roku 1999.

WALDESOVA TOVÁRNA A DÍVKA S PODIVNÝM „OKEM“

Jindřich Waldes (*1876–†1941) málem skončil v rodném Táboře za pultem otcova krámků, ale díky tomu, že se rodina přestěhovala do Prahy, mohl vystudovat obchodní akademii. Jelikož ovládal cizí jazyky, stal se obchodním zástupcem firmy „Eduard Lokesch a syn“ vyrábějící módní a manžetové knoflíky, ale roku 1902 přešel do firmy mechanika Hynka Puce (*1856–†1938), který si o dva roky dříve založil

v holešovické malé pronajaté dílně firmu zaměřenou na výrobu regálových štítků, kovových napínáčků a ozdob na vánoční stromky. Výhodou bylo, že Puc skvěle vedl technickou stránku výroby, Waldes uměl prodávat a peníze do firmy investoval jistý Eduard Menziger, který v loterii vyhrál 20 000 korun. Čtvrtým členem týmu se stal i Jindřichův bratr Sigmund. Výsledkem této kooperace byl vznik Veřejné obchodní společnosti na výrobu drobného kovového zboží WALDES A SPOL.

Jindřich Waldes.

K dalšímu úspěšnému kroku inspirovala firmu žádost jedné ze zaměstnankyň. Dotyčná si přála, aby začali vyrábět snadno uzavíratelné spínátko neodírající látku. Podařilo se – a díky tomu byla na světě patentka, nazvaná a patentovaná pod názvem KOH-I-NOOR (v překladu „Hora světla“; jde původně o název nejznámějšího indického diamantu, který se stal majetkem Viktorie – královny Spojeného království Velké Británie a Severního Irska).

Název KOH-I-NOOR se stal obchodním logem Waldesovy firmy roku 1913. Nápad vznikl během plavby do Ameriky, kdy ukázal zvětšený reklamní vzorek stiskacího knoflíku americké herečky Elizabeth Covensové, která si ho žertem přiložila k levému oku. Waldes byl nadšen, udělal pár snímků, podle nichž namaloval František Kupka výjev na plátno a Viktor Preissig ho graficky zpracoval. Za Waldesovy „vlády“ muselo reklamní oddělení změnit oné dívce pětkrát účes, aby odpovídal módě.

V roce 1903 sestrojil přemýšlivý Hynek Puc tzv. zakladačku, což byl přístroj, nahrazující dosavadní ruční montáž patentky pomocí pinzety a konající práci za deset zručných dělnic. Tím se logicky mohla zvýšit výroba, takže firma

Waldesovo logo miss KIN.

začala zásobovat nejen tuzemský trh, ale vyvážela tento artikl i do zahraničí.

Díky tomu padlo rozhodnutí přestěhovat roku 1907 výrobu do nové továrny, kterou dal Jindřich Waldes postavit mezi dnešními ulicemi Vršovická, Moskevská, Kavkazská a Altajská. Stala se největší svého druhu v tehdejším Rakousko-Uhersku, a počet jejích zaměstnanců stoupal: zatímco např. v roce 1903 měla tři sta lidí, roku 1930 jich byly čtyři tisíce. Již roku 1910 tu byla vlastní telefonní ústředna či například telefotograf sloužící k přenosu technických výkresů.

V letech 1919–1921 se vršovická továrna změnila na moderně vybavený objekt zahrnující mechanické dílny, tiskárnu, expedici, laboratoř a oddělení výzkumu a vývoje (zaměřené i na nástroje používané ve Waldesově továrně). Zaměstnanci tu pracovali ve vzdušných dílnách, měli k dispozici šatny, lázně, knihovnu i tělocvičnu a u továrny se rozkládal parčík s lavičkami a různým tělocvičným nářadím. Waldes, proslulý svou seriózností, se staral také o jejich bydlení a vzdělávání a byl jedním z mála zaměstnavatelů, kteří ve 30. letech 20. století za velké světové hospodářské krize nepropustili jediného člověka. Továrna byla tehdy považována za jeden ze dvou pilířů československé ekonomiky (pilířem druhým byl Baťa). Být u Waldesovy firmy učněm bylo terno, protože o takové pracanty byl zájem, a navíc každý absolvent zdejší učňovské školy obdržel vlastní vkladní knížku, usnadňující mu vstup do života.

Výrobní sortiment se rozrůstal a zahrnoval špendlíky, přezky, knoflíky k nýtování, šroubování i přibíjení, pletací jehlice, náprstky, natáčky, sponky, hřebeny, etikety a vše korunoval zdokonalený zip. Hlavním produktem ovšem stále zůstávaly patentky, které Waldes dodával mj. i pro Baťovu obuv a ve 30. letech 20. století vyráběl celou polovinu světové produkce různých typů tohoto výrobku. Postupně začal zakládat své pobočky v zahraničí.

Bohužel v roce 1939 byla Waldesova továrna arizována, přejmenována na KOH-I-NOOR a roku 1946 ji pak čekalo znárodnění.

• • •

Toho se Jindřich Waldes nedožil. Půl roku po okupaci skončil kvůli židovskému původu v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald, a i když ho rodina (která včas emigrovala do USA) roku 1941 vyplatila osmi miliony korun, nezachránila ho. Zřejmě mu během plavby z Lisabonu do Havany, kde měl být předán Američanům, dal německý lékař (který ho na lodi provázal, neboť Waldes byl diabetik) injekci, po níž 2. července 1941 zemřel.

5 • Když v Praze svištěly a cinkaly sánky

Dnes je již prokázáno, že ladovská zima nebyla v minulosti tak idylická, jak si ji představujeme podle obrázků oblíbeného ilustrátora. Nicméně i v 19. století se stávalo, že v Praze hojně napadl sníh, což vítali kromě malých Pražanů i mnozí dospěláci. Mohli totiž sáňkovat například na dnešním Václavském náměstí, protože sníh z pražských ulic a chodníků až do 2. poloviny 19. století nikdo neodklízel.

PRAŽANÉ KLIČKOVALI MEZI SÁNKÁŘI

Když se počátkem předminulého století zakryl rynek bílou duchnou, „kluci, mládenci a dokonce i dospělí vyrazili z teplého z domova“ sáňkovat především právě sem. Náměstí tehdy ještě nebylo „lepší čtvrtí města“, takže podle Naděždy Melnikové-Papouškové (*1891 až †1978) zachytily mnohé rytiny z té doby, „jak mezi řídkými povozy jedou s kopce dolů houfy sáněk, kterým se chodci musili vyhýbat“. Ne všichni si však mohli taková „honosná vozítka“ dovolit, což potvrzuje článek z roku 1927 otištěný v časopise *Úsvit*, podle nějž se jezdilo na saních nejružnější výroby. Jeden má sánky stlučené z prkének, na něž byl „přibit kus starého koberce, druhý jezdí zase na saních plechových“.

PANSTVO SAMOZŘEJMĚ VOLILO SÁNĚ „KOŇSKÉ“

Sníh v Praze potěšil i Karla hraběte Chotka (v letech 1826–1843 nejvyššího purkrabího Království českého), a proto se roku 1822 dohodl

s několika předními rodinami, že si té bělostné krásy užijí při tzv. šlitážích.

Nadšenci si pořídili sáně v podobě košů, zvířat, ptáků apod. tažené koňmi, celou cestu jim vyhrávala hudba rozléhající se z prvních saní, do toho cinkaly rolničky, „jimiž byli ověšeni koně a sáně“, a nechybělo ani „práskání bičů a pokřikování kočích stojících vzadu na sáních“.

Tento průvod tehdy vyjel z Koňského trhu (Václavského náměstí) přes Nové aleje (dnešní Národní třída) na Pražský hrad a odtud zamířil do Královské obory (Stromovky). Tam na posádky čekalo občerstvení: pro dámy bylo připraveno cukroví, a pro pány punč, rosolka či víno. Když se setmělo, celá společnost se vydala domů opět s hudbou, cinkotem rolniček a povykováním kočích a navíc i s pochodněmi. Tato zábava se prý v Praze vžila, takže se opakovala po mnoho zim. V dalších letech se jí mohli zúčastňovat i zámožní měšťané, majitelé mlýnů, velkých pivovarů a dalších velkých pražských firem.

Ignátu Hermannovi (*1854–†1935), známému svými fejetony, povídkami a romány z Prahy, se líbilo, že když zaslechl rolničky, „ze sněhové zátopy noří se saně. Koně vesele pohazují hlavami, jak by taky jim zvuk rolniček lahodil, na kozlíku kočí v mohutném kožiše, v sáních panstvo v kožiších, na zadním kozlíku sluha v kožiše“.

Saně tažené koňmi využívali i pražští drožkáři a fiakristé, kteří zavezli „své vozy do dvorů, a pak jste mohli na pražských štaflech vidět řadu saní“.

6 • Rudolfova štolá byla dílem kutnohorských havířů

Již od starověku platí, že mnohé obdivuhodné projekty nesou jména panovníků, kteří v době jejich vzniku vládli. Stejně tak tomu bylo a je i s touto pražskou štolou. Rudolf II. Habsburský toto dílo nevymyslel, ale pouze vydal roku 1583 příkaz k vybudování přivaděče vody pro